

गातुरात्रेयः। इन्द्रः। त्रिष्टुप्।

अद॑र्द॒रुत्स॒मसृ॒जो वि खानि॒ त्वम॑र्ण॒वान्ब॒द्धा॒नाँ अ॒रम्णाः॑।

म॒हान्त॑मिन्द्र॒ पर्व॑तं वि यद्वः सृ॒जो वि धारा॒ अव॑ दान॒वं ह॑न् ॥ ५.०३२.०१

उत्सम्- उत्स्यन्दमानं मेघं जडप्रतीकम्। अदर्दः- विदारितवान्। त्वम्। खानि- रन्ध्राणि। असृजः- ससर्जिथ। बद्धधानान्- बाध्यमानान्। अर्णवान्- उदकोपलक्षितमूलशक्तिधारावतो मेघोपलक्षितजडान्। अरम्णाः- कम्पयन् जीवोदकं क्षारयसि। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। महान्तम्- बृहन्तम्। पर्वतम्- गिरिं मेघं वा जडप्रतीकम्। वि वः- जीवोदकप्रवाहाय उद्धाटितवान्। दानवम्- खण्डितप्रज्ञम्। हन्- नाशयन्। धाराः- जीवोदकधाराः। वि सृजः- विसृष्टवान् ॥१॥

त्वमुत्साँ ऋ॒तुभि॑र्बद्ध॒धानाँ अ॒रंह॒ ऊ॒धः पर्व॑तस्य वज्रिन्।

अहिँ चिदु॒ग्र प्रयु॑तं श॒यानं॑ जघ॒न्वाँ इन्द्र॒ तवि॑षीमध॒त्थाः ॥ ५.०३२.०२

त्वम्। उत्सान्- मेघान्। ऋतुभिः- काले। बद्धधानान्- बाध्यमानान्। अरंहः- अमोचयः। वज्रिन्- वज्रपाणे। पर्वतस्य- मेघस्य। ऊधः- उदकानि मोचितवान्। इन्द्र- परमेश्वर। उग्र- उद्गूर्ण। प्रयुतम्- उद्युक्तम्। शयानं। उदकमावृत्य निवारयन्तम्। अहिम्- आवरणभूतं वृत्रम्। जघन्वान्- हतवान्। तविषीम्- बलम्। अधत्थाः- आधारयः ॥२॥

त्यस्य॑ चिन्म॒हतो निर्मृ॑गस्य॒ वध॑र्ज॒घान॒ तवि॑षीभि॒रिन्द्रः॑।

य एक॒ इद॑प्र॒तिर्म॑न्यमान॒ आद॑स्मादु॒न्यो अ॑जनिष्ट॒ तव्या॑न् ॥ ५.०३२.०३

यः। एकः- असहायः। अप्रतिर्मन्यमानः- अप्रतिद्वन्द्वः। अस्मादन्यः- वृत्रेतरो वृत्रविरोधीति भावः। अजनिष्ट- उद्भूतः। स इन्द्रः। महतः- बृहतः। मृगस्य- मृग्यस्य। त्यस्य- तस्य वृत्रस्य। वधः- प्रहरणम्। तविषीभिः- स्वशक्तिभिः। जघान- अहनत् ॥३॥

त्यं चिदेषां स्वधया मदन्तं मिहो नपातं सुवृधं तमोगाम्।

वृषप्रभर्मा दानवस्य भामं वज्रेण वज्री नि जघान शुष्णम् ॥ ५.०३२.०४

एषाम्- एतेषां यजमानानाम्। स्वधया- हव्येनात्मधारणया वा। मदन्तम्- तुष्यन्तम्। मिहो नपातम्- सेचकरक्षकम्। सुवृधम्- सुष्ठु वर्धमानम्। तमोगाम्- वृत्राण्यन्धकारं गमयितारमिन्द्रं स्तौमि। वृषप्रभर्मा- वर्षणशीलमेघप्रहर्ता। वज्री- वज्रपाणिः। दानवस्य भामम्- खण्डनचतुरम्। दो अवखण्डने। शुष्णम्- शोषकं रक्षः। नि जघान- विनाशितवान् ॥४॥

त्यं चिदस्य क्रतुभिर्निषत्तममर्मणो विददिदस्य मर्मम्।

यदीं सुक्षत्र प्रभृता मदस्य युयुत्सन्तं तमसि हर्म्ये धाः ॥ ५.०३२.०५

अमर्मणः- मर्मरहितस्य हृदयरहितस्य दयारहितस्येति भावः। निषत्तम्- निहितम्। त्यम्- तत्। मर्म- मर्मस्थानम्। क्रतुभिः- स्वप्रज्ञाभिः। विदत्- ज्ञातवान्। सुक्षत्र- हे बलवान्। ईम्- एनम्। युयुत्सन्तम्- योद्धुमिच्छन्तं वृत्रम्। मदस्य- रसस्य। प्रभृता- सम्भरणे सति। हर्म्ये- हारके। तमसि- अन्धकारे। धाः- अकरोः ॥५॥

त्यं चिदित्था कत्पयं शयानमसूर्ये तमसि वावृधानम्।

तं चिन्मन्दानो वृषभः सुतस्योच्चैरिन्द्रो अपगूर्यो जघान ॥ ५.०३२.०६

इत्था- एवम्। कत्पयं शयानम्- अप्सु निहितम्। असूर्ये तमसि- अज्ञानमयान्धकारे। वावृधानम्- वर्धमानम्। त्यम्- तम्। सुतस्य मन्दानः- रसतृप्तः। वृषभः- वर्षकः। इन्द्रः। उच्चैः- ऊर्ध्वम्। अपगूर्य- वज्रमुद्यम्य। जघान- हतवान् ॥६॥

उद्यदिन्द्रो महते दानवाय वधर्यमिष्ट सहो अप्रतीतम्।

यदीं वज्रस्य प्रभृतौ दुदाभ विश्वस्य जन्तोरधमं चकार ॥ ५.०३२.०७

इन्द्रः। महते- बृहते। दानवाय- खण्डितप्रज्ञाय रक्षसे। सहः- सहनशीलम्। अप्रतीतम्- अप्रतिगतम्। वधः- प्रहरणम्। यमिष्ट- उदयच्छत्। वज्रस्य। प्रभृते- प्रहरणे सति। ईम्- एनं

दानवम् । ददाभ- हिंसितवान् । विश्वस्य- सर्वस्य । जन्तोः- प्राणिजातस्य । अधमम्- नीचम् ।
चकार- अकरोत् ॥७॥

त्यं चिदणं मधुपं शयानमसिन्वं वव्रं मह्यदुग्रः ।

अपादमत्रं महता वधेन नि दुर्योणे आवृणङ्मृध्रवाचम् ॥ ५.०३२.०८

अणं- उदकम् । शयानम्- आवृत्य शयानम् । मधुपम्- उदकगोप्तारम् । असिन्वम्- क्षेत्रारम् ।
अस्यतेरिदं रूपम् । महि- महान्तम् । वव्रम्- आवारकम् । अपादम्- अमूलम् । अमत्रम्-
परिमाणरहितम् । त्यम्- तं वृत्रम् । उग्रः- उद्गूर्ण इन्द्रः । महता । वधेन- वज्रेण । दुर्योणे- युद्धे ।
मृध्रवाचम्- क्रूरवाचम् । नि आवृणक्- हिंसितवान् ॥८॥

को अस्य शुष्मं तविषीं वरात् एको धना भरते अप्रतीतः ।

इमे चिदस्य ज्रयसो नु देवी इन्द्रस्यौजसो भियसा जिहाते ॥ ५.०३२.०९

अस्य- एतस्येन्द्रस्य । शुष्मम्- शत्रुशोषणकरीम् । तविषीम्- शक्तिम् । कः । वराते- निवारयितुं
शक्तः । एकः- असहायशूरः । अप्रतीतः- अप्रतिगतः । धना- सम्पदः । भरते- धारयति । अस्य-
एतस्य । ज्रयसः- वेगवतः । ओजसः- बलात् । भियसः- भयात् । इमे- एते । देवी- देव्यौ
द्यावापृथिव्यौ । नु- क्षिप्रम् । चित्- एव । जिहाते- कम्पिते भवतः ॥९॥

न्यस्मै देवी स्वधितिर्जिहीतु इन्द्राय गातुरुशतीव येमे ।

सं यदोजो युवते विश्वमाभिरनु स्वधाने क्षितयो नमन्त ॥ ५.०३२.१०

अस्मै- एतस्मा इन्द्राय । स्वधितिः- आत्मधारणावती । देवी- द्यौः । जिहीते- प्रपन्नास्ति । इन्द्राय ।
गातुः- पृथिवी । उशतीव- कामयमाना वागिव । येमे- स्वात्मानं नियच्छति । यत्- यदा । आभिः-
प्रजाभिः । विश्वम्- सर्वम् । ओजः- स्वतेजः । सं युवते- संयोजयति । तदा । स्वधाने-
आत्मधारणावत इन्द्राय । क्षितयः- प्रजाः । अनु सं नमन्त- प्रह्वीभवन्ति ॥१०॥

एकं नु त्वा सत्पतिं पाञ्चजन्यं जातं शृणोमि यशसं जनेषु ।

तं मे जगृभ्र आशसो नविष्ठं दोषा वस्तोर्हवमानास इन्द्रम् ॥ ५.०३२.११

एकम्- अनितरम् । सत्पतिम्- सत्तामात्रभूमिकापालकम् । पाञ्चजन्यम्-
ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रनिषादसाधारणम् । जातम्- उपासकहृदय उद्भूतम् । त्वा- त्वाम् । जनेषु-
प्रजासु । यशसम्- कीर्तिमन्तम् । त्वा- भवन्तम् । नु- क्षिप्रं स्तौमि । आशसः- आशासानाः । मे-
मदीया जनाः । दोषा वस्तोर्हवमानासः- दिवारात्रं पूजयन्तः । तम्- अमुम् । नविष्ठम्- अभिनवम् ।
इन्द्रम् । जगृभ्रे- स्वीकुर्वन्तु ॥११॥

एवा हि त्वामृतुथा यातयन्तं मघा विप्रेभ्यो ददतं शृणोमि ।

किं ते ब्रह्माणो गृहते सखायो ये त्वाया निदधुः काममिन्द्र ॥ ५.०३२.१२

एवा- इत्थम् । हि- खलु । त्वाम्- भवन्तम् । ऋतुथा- काले । यातयन्तम्- प्रेरयन्तम् । विप्रेभ्यः-
विद्वद्भ्यः । मघा- सम्पदः । ददतम्- यच्छन्तम् । त्वा- त्वाम् । शृणोमि । ये । त्वाया- त्वयि ।
इन्द्र- परमेश्वर । कामम्- अभिलषणम् । निदधुः- न्यक्षिपन् । ते । ब्रह्माणः- मन्त्रविदः । सखायः-
सुहृदः । किम् । ते- त्वत्तः । गृहते- गृह्णन्ति ॥१२॥